

CZĘŚĆ 2 – KONCEPCJE WYJAŚNIAJĄCE

Co jest podstawą autyzmu?

Nie ma wątpliwości, że autyzm jest zaburzeniem biologicznym, które definiuje się poprzez zachowanie. Podjęto kilka prób powiązania między domniemaną dysfunkcją biologiczną a nietypowym zachowaniem, a tym samym wyjaśnienia istoty zaburzeń autystycznych. Trzy najbardziej wpływowe hipotezy wyjaśniające szeroki zakres objawów klinicznych w autyzmie to: hipoteza teorii umysłu, hipoteza dysfunkcji wykonawczej oraz hipoteza słabej centralnej spójności.

Hipoteza teorii umysłu

Teoria umysłu to umiejętność przypisywania innym ludziom stanów psychicznych (myśli, pragnień, przekonań, intencji itp.). Tylko wtedy, gdy rozumiemy stany psychiczne innych ludzi, możemy poprawnie zinterpretować to, co ktoś powiedział, zrozumieć znaczenie jego zachowania i przewidzieć, co ta osoba zrobi dalej. Jednym z klasycznych testów do badania teorii umysłu jest zadanie fałszywego przekonania (Baron-Cohen i in., 1985). Na zdjęciu dwie dziewczyny, Sally i Anne. Sally wkłada piłkę do kosza i wychodzi. Ania przenosi piłkę z kosza do pudełka. Pytanie brzmi, gdzie Sally będzie szukać piłki, gdy wróci. Aby udzielić prawidłowej odpowiedzi, że Sally będzie szukała piłki w koszu, musimy zrozumieć, że nie widziała, że piłka została przesunięta, a zatem wierzy, że wciąż jest na swoim pierwotnym miejscu. Baron-Cohen i in. (1985) stwierdzili, że czteroletnie dzieci o typowym rozwoju z powodzeniem rozwiązują problem fałszywych przekonań, podczas gdy dzieci z autyzmem go nie rozwiązują. Po tym, wstępne badania, teoria umysłu została przetestowana w różnych populacjach i stworzono różne testy, aby ocenić różne aspekty tej zdolności.

Rys 1

Sally-Anne test fałszywego przekonania

U osób typowo rozwojowych umiejętność teorii umysłu nabywa się samoistnie, natomiast dzieci z autyzmem mają duże trudności w zrozumieniu wielu stanów psychicznych. Wiele nietypowych zachowań osób z autyzmem, zwłaszcza w sferze komunikacji społecznej, można wyjaśnić deficytem teorii umysłu. Howlin i in. (2002) przytaczają następujące konsekwencje deficytowej teorii umysłu:

1. Niewrażliwość na uczucia innych osób (np. pracownik z autyzmem komentuje wygląd współpracowników, nie zdając sobie sprawy, że może ich to obrazić)

2. Niemożność wzięcia pod uwagę tego, co wiedzą inne osoby (np. osoba z autyzmem, która zauważyła usterkę w urządzeniu, nie zdaje sobie sprawy, że pracodawca może nie być tego świadomy)
3. Nieumiejętność negocjowania przyjaźni poprzez odczytywanie intencji i odpowiadanie na nie (na przykład pracownik z autyzmem nie odpowiada na powitanie)
4. Nieumiejętność odczytania stopnia zainteresowania słuchacza własną wypowiedzią (np. zdarza się, że osoba z autyzmem jest zafascynowana pewnymi tematami, o których wie dużo i może o nich mówić przez długi czas, nie zdając sobie sprawy, że inni mogą nie interesować się tym tematem)
5. Niezdolność do wykrycia zamierzonego znaczenia mówiącego (na przykład po ironicznej uwadze instruktora pracy, że powinien zatrzymać lub wyłączyć maszynę, osoba z autyzmem naprawdę może to zrobić)
6. Niezdolność do przewidzenia, co inni mogą pomyśleć o czymś działaniu (na przykład pracownik z autyzmem podchodzi zbyt blisko współpracowników podczas rozmowy, dotyka ich lub zabiera ich rzeczy bez oceny, jak inni mogą zareagować)
7. Niezdolność do zrozumienia nieporozumień (na przykład osoba z autyzmem nie rozumie, że zachowanie innych ludzi jest czasami motywowane pewnym zamieszaniem i nieporozumieniem)
8. Niemożność oszukania lub zrozumienia oszustwa (na przykład pracownik z autyzmem nie rozumie, że ktoś go wykorzystuje lub oszukuje)
9. Niezdolność do zrozumienia przyczyn ludzkich działań (na przykład osoba z autyzmem nie rozumie, dlaczego dwaj koledzy, którzy się pokłócili, nie chcą ze sobą współpracować)
10. Niezdolność do zrozumienia niepisanych zasad lub konwencji (na przykład osoba z autyzmem nie wie, kiedy i jak złożyć życzenia urodzinowe, wyrazić kondolencje, życzyć powodzenia itp.).

Instruktorzy pracy, pracodawcy i współpracownicy, którzy zdobędą podstawowe informacje na temat teorii umysłu osób z autyzmem, będą skłonni przypisywać nietypowe formy zachowań pracowników z autyzmem ich niezrozumieniu stanów psychicznych innych ludzi, a nie złemu wychowaniu lub złośliwości.

Hipoteza dysfunkcji wykonawczej

Chociaż nie ma jednej definicji funkcji wykonawczych, termin ten jest powszechnie używany w odniesieniu do szerokiego zakresu funkcji poznawczych wysokiego poziomu, takich jak planowanie, elastyczność poznawcza, kontrola hamująca, pamięć robocza i tak dalej. Liczne badania pokazują, że dzieci i dorośli z autyzmem mają słabiej rozwinięte funkcje wykonawcze w porównaniu z osobami neurotypowymi w podobnym wieku i zdolnościach intelektualnych. Zaangażowanie w świat dorosłych implikuje umiejętność kontrolowania reakcji emocjonalnych, starannego planowania i wykonywania zadań, kierowania uwagi na kontekst, w którym wykonywana jest dana czynność itp. (Kim i in., 2021).

Brak funkcji wykonawczych w środowisku pracy może objawiać się:

1. trudnościami pracownika z autyzmem w zaplanowaniu swoich czynności i czasu potrzebnego na ich wykonanie, w przestrzeganiu ustalonego planu oraz w korygowaniu błędów
2. oporem przed zmianą, trudnościami w przechodzeniu od jednego zadania do drugiego lub przyjmowaniu nowych zasad pracy narzuconych przez aktualne okoliczności, choć mogą one być całkiem sprzeczne z dotychczas obowiązującymi
3. problemami z zapamiętaniem prośby, dokładnej kolejności czynności i lokalizacji istotnego przedmiotu
4. nieumiejętności ignorowania informacji nieistotnych dla wykonywania czynności pracy lub przzerwania własnego działania, które nie prowadzi do oczekiwanych rezultatów.
5. tendencji pracowników z autyzmem do wykonywania powtarzalnych czynności w ten sam sposób
6. trudnościami w „oderwaniu” uwagi od przedmiotu zainteresowania na zdarzenia w środowisku pracy, którymi interesują się inni współpracownicy
7. brakiem elastyczności w organizacji pracy i trudnościami w akceptacji zmian w wymiarze czasu pracy, dynamice wykorzystania urlopów itp..

Dlatego deficyt funkcji wykonawczych może wyjaśniać zarówno społeczne, jak i pozaspołeczne cechy autyzmu. Wąskie, ograniczone zainteresowania, powtarzalne czynności, persewacje w mowie i zachowaniu mogą być powiązane z brakiem elastyczności poznawczej. Jednocześnie właściwe zachowanie społeczne opiera się na umiejętności przypominania sobie ważnych informacji, hamowania niewłaściwych działań, elastyczności oraz umiejętności monitorowania, aktualizowania i wybierania społecznie odpowiednich odpowiedzi (Leung i in., 2016).

Hipoteza słabej centralnej spójności

Osoby neurotypowe mają tendencję do wydobywania pewnych znaczeń z szeregu bodźców, ignorując nieistotne aspekty otoczenia. Słaba spójność centralna, która charakteryzuje osoby z autyzmem, wskazuje na ich preferencje w przetwarzaniu szczegółów, zaniedbując całość, co skutkuje niemożnością zobaczenia lasu z drzewa. Osoby o słabej spójności centralnej mają duże trudności z integracją informacji, które otrzymują z różnych źródeł i nie mogą zobaczyć szerszego obrazu. Niekiedy trudno jednoznacznie określić, czy pewne trudności w wykonywaniu zadań zawodowych mogą być związane z brakiem centralnej spójności lub deficytem funkcji wykonawczych. Jednak następujące trudności wydają się wskazywać, przynajmniej częściowo, na słabą spójność centralną::

1. skupienie się na szczegółach podczas wykonywania zadań roboczych z pominięciem innych ważnych czynników, takich jak efektywność czasowa i realizacja celów globalnych
2. potrzeba dodatkowych instrukcji jak powinien wyglądać finalny produkt
3. nieumiejętność określenia priorytetów w wykonywaniu czynności zawodowych
4. trudności z wielozadaniowością i niemożność radzenia sobie z nagłymi prośbami lub nieoczekiwanymi bodźcami
5. zachowanie impulsywne, oparte na niewielkiej ilości informacji.

Żadna z tych hipotez nie może w pełni wyjaśnić złożoności zachowań osób z autyzmem ani zmienności spektrum autyzmu. Czynione są duże wysiłki badawcze w celu ustalenia złożonych powiązań między teorią umysłu, funkcjami wykonawczymi i centralną koherencją nie tylko u osób z autyzmem, ale także u osób z innymi zaburzeniami, a także u osób neurotypowych.